

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ СКЛАДЕНИХ ПРИЙМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У мовознавстві останнього десятиліття привертає увагу проблема еквівалентності слова, яка постала у зв'язку з поглибленим дослідженням та спробами систематизації складених одиниць, рівнозначних слову. Складені службові слова — це важливий елемент граматичної системи сучасної української мови, оскільки вони передають різноманітні смислові відношення та беруть активну участь у побудові синтаксичних конструкцій.

Основним джерелом складених одиниць у сучасній українській мові є службові частини мови, зокрема прийменники,

що постійно розвиваються й істотно впливають на граматичну систему сучасної української мови. Традиційно такі одиниці розглядають як перехідні утворення: вони функціонують як цілісні одиниці, слова, хоча мають розчленовану будову.

Прийменниково-відмінкові єдності утворюються в усній розмовній мові. Поєднуючись із первинним прийменником, повнозначне слово конкретизує його семантику, актуалізуючи те чи те відношення. Водночас повнозначне слово втрачає своє категоріальне значення, набуває релятивності й разом із прийменником починає функціонувати як цілісна одиниця, що виражає нове відношення чи відтінок відношення. Отже, утворюється проміжна одиниця, еквівалент слова, який стає власне мовним фактом. Саме органічний зв'язок із розмовною мовою зумовлює те, що у прийменниковій системі сучасної української мови закріплюються частотні складені одиниці, які, однак, не завжди відповідають літературним нормам.

Сьогодні в усній і писемній комунікації активно вживаються складені прийменники *в / у залежності від, у відповідності до, в / у порівнянні з, в міру, в силу, в ході*, які кваліфікуються як ненормативні. Усі ці конструкції, кальковані з іншомовних відповідників, перейшли як готові одиниці до української розмовної мови, повністю зберегли свою структуру, а згодом закріпилися в мовному узусі. Про їх поширеність свідчить і те, що вони зафіксовані у словниках, зокрема таких, як: СУМ (К., 1970-1980); «Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова» А. А. Лучик (К., 2004); «Словник українських прийменників» А. П. Загнітка, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна (Донецьк, 2007). До всіх наведених прийменникових конструкцій можна дібрати питомі літературні відповідники, інколи навіть кілька, тому сумнівна доцільність уведення їх у словники сучасної української літературної мови. До того ж в сучасній українській літературній мові вживання тричленних складених прийменників *у залежності від, у відповідності до, у порівнянні з* небажане. Натомість нормативними є двочленні прийменники ***залежно від, відповідно до, порівняно з***, рекомендовані в літературному слововжитку (див. «Словник-довідник з культури української мови» / Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Тер-

лак З. — К., 2006). Правильними з погляду літературної мови будуть висловлення: *Температура коливається залежно від пори року; потяг курсує залежно від дня тижня* (не *в / у залежності від*); *статтю оформлено відповідно до вимог; діяти відповідно до чинного законодавства* (не *у відповідності до*); *порівняно з учорашнім днем я почуваюся значно краще; вона виглядає молодшою порівняно зі своєю сестрою* (не *в / у порівнянні з*).

Ненормативний складений прийменник *у міру* також знайдемо у сучасних словниках. Лексикографи пропонують різноманітні конструкції для його заміни. Так, у «Словнику-довіднику з українського літературного слововживання» С. І. Головащука (К., 2004) запропоновано сполучення первинного прийменника з із орудним відмінком іменника: замість *у міру розвитку, у міру вдосконалення конструкції* рекомендовано уживати з *розвитком, з удосконаленням конструкції*. Контекстні варіанти заміни цієї одиниці наведено у «Словнику-довіднику з культури української мови», зокрема *по змозі*. Будь-який із запропонованих варіантів можна використовувати залежно від змісту висловлення. Наприклад, для конструкцій з відтінком темпоральності — перший варіант: *каталог розширюється з надходженням нових видань* (не *в міру надходження*); *із просуванням на службі він дедалі більше набирався досвіду* (не *в міру просування*). В інших випадках можна сказати, наприклад, *писатиму / телефонуватиму по змозі*.

У деяких контекстах можлива синонімічна заміна одиниці *в міру* прийменниками *залежно від, відповідно до*. Наприклад: *справу вивчають залежно від надходження інформації; оцінювати учнів відповідно до їхніх знань та навичок*.

Чужий українській літературній мові складений прийменник *в / у силу*, на жаль, широко вживають у розмовній мові, діловій сфері. Словники подають різні способи заміни цього прийменника, зокрема, *через, з огляду на* («Словник-довідник з культури української мови»). Крім названих одиниць, поданих у словниках, прийменник *в / у* може синонімізуватися зі складеним прийменником *у зв'язку з*, що уможливило ще один варіант контекстуальної заміни ненормативної одиниці. Наприклад: *Він відсутній у зв'язку з родинними обставинами або через родинні обставини* (не *в силу родинних обставин*).

Помиляються й ті мовці, які для передавання часових відношень вживають складений прийменник *в ході*, який так само, як і скалькований прийменник *в / у міру* не належить до нормативної лексики. В усній та писемній мові його можна замінити іншими прийменниковими одиницями: ***під час, в / у процесі, протягом***. Наприклад: *виявлено під час експерименту; у процесі обговорення було досягнуто згоди; протягом уроку діти виконують різні види вправ* (не *в ході*).

На нашу думку, уводячи ненормативні складені прийменники в реєстри перекладних словників, у довідники з культури мови, їх обов'язково треба супроводжувати позначкою *не рек.м.* (або іншою лексикографічною приміткою, що вказує на їхню некодифікованість).

У наведеній нижче таблиці розмежовано неправильне, нелітературне та правильне з погляду сучасної української літературної мови вживання складених прийменників:

неправильно**в / у залежності від**

в / у залежності від обставин / погоди / дня тижня

у відповідності до

у відповідності до чинного законодавства / вимог

в / у порівнянні з

в / у порівнянні з попереднім досвідом / учорашнім днем

в / у міру

в / у міру розвитку
в / у міру можливостей
в / у міру надходжень
в / у міру здібностей

правильно**залежно від**

залежно від обставин / погоди / дня тижня

відповідно до

відповідно до чинного законодавства / вимог

порівняно з

порівняно з попереднім досвідом / учорашнім днем

з / із / зі; залежно від; відповідно до

з / із розвитком
по змозі
залежно від надходжень
відповідно до здібностей

в / у силу

в / у силу деяких обставин

в / у ході

в / у ході обговорення

в / у ході дослідження

через; з огляду на;

у зв'язку з

через деякі обставини /

з огляду на деякі обставини /

у зв'язку з деякими

обставинами

під час; у процесі;

під час обговорення

у процесі дослідження